# Odnos selo-grad u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća

**Paris, Ena**

**Undergraduate thesis / Završni rad**

**2019**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

*Permanent link / Trajna poveznica:* https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:057143

*Rights / Prava:* In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-03-28**

Image not found or type unknown

*Repository / Repozitorij:*

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

**ENA PARIS**

# ODNOS SELO-GRAD U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA

Završni rad

Pula, 2019. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

**ENA PARIS**

# ODNOS SELO-GRAD U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA

Završni rad

JMBG: 0301998365031

Studijski smjer: Preddiplomski studij hrvatskog jezik i književnosti i povijesti

Predmet: Hrvatska književnost romantizma i realizma

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Daniel Mikulaco

Sumentorica: dr. sc. Dubravka Dulibić-Paljar, v. pred.

Pula, 2019. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ena Paris, kandidat za prvostupnika *Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti* ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojeg necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije korišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

_____

U Puli, _____,_____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog dijela

Ja, Ena Paris dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Odnos selo-grad u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjelovit tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

_____

## Sadržaj;


1. UVOD ..... 1

2. HRVATSKA KNJIŽEVNOST 19. STOLJEĆA ..... 3

2.1. Hrvatski narodni i književni preporod ..... 3

2.2. Predrealizam ili Šenoino doba ..... 4

2.3. Razdoblje realizma (1860. – 1892.) ..... 5

3. KVALITETA ŽIVLJENJA U SELU I U GRADU U RAZDOBLJU 19. STOLJEĆA ..... 6

3.1. Seosko područje ..... 6

3.2. Gradsko područje ..... 8

3.3. Proturječnost odnosa selo-grad ..... 10

4. ODNOS SELO-GRAD SA STAJALIŠTA HRVATSKIH REALISTA ..... 11

5. ANTE KOVAČIĆ ..... 15

*5.1.* Roman *U registraturi* ..... 16

*5.2.* Prikaz odnosa selo-grad u romanu *U registraturi* ..... 17

6. VJENCESLAV NOVAK ..... 19

*6.1.* Roman *Tito Dorčić* ..... 19

*6.2.* Prikaz odnosa selo-grad u romanu *Tito Dorčić* ..... 20

7. JOSIP KOZARAC ..... 23

*7.1.* Prikaz odnosa selo-grad u pripovijetci *Tri dana kod sina* ..... 24

8. ZAKLJUČAK ..... 26

9. LITERATURA ..... 27

10. SAŽETAK ..... 29

11. ABSTRACT ..... 30

# 1. UVOD

Hrvatska književnost 19. stoljeća tematski je sve više usmjerena je na socijalnu problematiku. Klasno restrukturiranje društva, pitanja gospodarskog razvoja te problemi koji se javljaju u trenutku prelaska stanovništva iz sela u grad, samo su neki od motiva koji su se sami od sebe nametali književnim stvaraocima toga razdoblja kao važna umjetnička preokupacija (Šicel, 1997: 92 – 94).

U skladu s time i odnos selo-grad, kojeg ovaj rad pobliže opisuje, jedna je od vodećih tema hrvatskog realizma. Hrvatski su realisti odnos između sela i grada prikazivali kao sukob načela zbije i ugode. Opčinjenost gradskim prostorom kojem prevladava nasilje, pokvarenost i moralna trulež u kontrastu je sa selom kao mjestom tradicije te utemeljenja pravih životnih vrijednost (Durić, 2009: 83). Seoski opisi obiluju idiličnim obilježjima, neiskvarenim ljudima koji u trenutku stupanja u prostor grada iskrivljuju svoja uvjerenja i ponašanja. Nesigurni, nesretni likovi bez životnog cilja prevladavaju u takvom gradskom okruženju. Pisci realističkih romana negativne likove povezuju uz grad, dok one dobre uz selo. Karakteri glavnih likova takvih dijela oblikuju se i mijenjaju ovisno o povijesno-ekonomskoj situaciji, odnosno, o promjenama koje su zahvatile društvo, uz, naravno, uže literarne konvencije koje su podrazumijevane kao nositelji određenih procesa oblikovanja književnih likova. Promjene koje su se događale u tome periodu u većoj su mjeri obuhvatile selo. Dok je raspadanje seoskih zadruga te parceliranje posjeda uzdrmalo seljake, područje grada počelo se usmjeravati na prodor novca, te podjelu aristokratskog i građanskog društva (Bjelajac, 2015: 135 – 136). Novonastale društvene prilike pisci toga razdoblja negativno prikazuju, stavljajući svoj fokus prvenstveno na moralni pad čovjeka i društva. Kvaliteta međuljudskih odnosa, poštenje i temeljno pitanje ljudskosti ključna su pitanja koja se neposredno provlače kroz redove rečenica tih pisaca, čime se stare vrijednosti seoskih idila s čežnjom veličaju i pokušavaju kroz dijela sačuvati (Bjelajac, 2015: 150).

Ovaj rad kao svoju temeljnu osnovu ima za cilj prikazati i opisati relaciju selo-grad u razdoblju hrvatske književnosti 19. stoljeća. No da bismo bolje razumjeli čitav taj koncept, općenito će se govoriti i o društvenim, političkim i kulturnim značajkama sela i grada tog perioda. Naposljetku ono što je najvažnije, sve date činjenice i argumente rad će potkrijepiti

djelima hrvatskih književnika, pa će tako biti riječi o romanu *U registraturi* Ante Kovačića, romanu *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka te pripovijesti *Tri dana kod sina* Josipa Kozarca.

# 2. HRVATSKA KNJIŽEVNOST 19. STOLJEĆA

## 2.1. Hrvatski narodni i književni preporod

Teškim i složenim procesima početkom 19. stoljeća hrvatskim društvom počinju ovladavati nova politička i intelektualna kretanja. Javlja se spoznaja o važnosti nacionalnog kao i ideja naroda, ali i važnost razvoja i utemeljenja jednog književnog jezika. Težnja za čistoćom jezika te želja za jezičnim obogaćivanjem popraćena je isprva radom dubrovačkih leksikografa, gramatikama, tekstovima s pozivom sakupljanja narodnog blaga i običaja te brojnim drugim značajnim djelatnostima. Svime time stvoreno je ozračje za početak *narodnog preporoda* s organizatorom i idejnim vođom Ljudevitom Gajem. Kulturni događaji u narednim godinama bili su usmjereni stvaranju moderne hrvatske nacije (Šicel, 1997: 46 – 54).

Razdoblje hrvatske književnosti od 1820-ih do 1860-tih, razdoblje je prihvaćanja novoštokavštine, borbe pisaca za ovladavanjem jezika te njegovim uzdizanjem na višu umjetničku razinu. Prve poznatije skupine pisaca čija se djela mogu vrednovati i po literarno-estetskim kriterijima, javljaju se četrdesetih godina 19. stoljeća (Šicel, 1997: 56 – 72).

Mnogi su hrvatski gradovi u tome razdoblju germanizirani, dok se narodni duh i jezik očuvao tek ponegdje u seoskim predjelima. Adolf Veber Tkalčević ovim je riječima opisao stanje germaniziranog Zagreba u *Danici*, 1848. godine: „Lako bi po naših varoši a osobito u Zagrebu na parste izbrojio sve kuće, gdie se naški govori.“ Proces otvorene germanizacije započet je u vrijeme Bachova apsolutizma (1851. – 1860.), a za tog vremena, umjetničkog života gotovo da i nije bilo. Stagnacija, kulturna depresija i nazadovanje samo su neki od opisa ondašnje atmosfere. Pisanje se smatralo činom volje i upornosti a ne kreativnog napora (Nemec, 1995: 51 – 54).

## 2.2. Predrealizam ili Šenoino doba

August Šenoa u velikoj je mjeri obilježio svoje vrijeme pa se čitavo razdoblje njegova aktivna djelovanja i stvaranja naziva Šenoinim dobom (1865 - 1881). Osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, imenovanje Ivana Mažuranića hrvatskim banom, radikalne reforme, pokretanje časopisa *Vijenac,* samo su neki od važnih kulturnih događaja toga vremena (Nemec, 1995: 100).

Početak šezdesetih godina označen je burnim političkim događajima, dok je književni život bio obilježen svojevrsnom krizom koju je jasno predočio August Šenoa programskim člankom *Naša književnost* (1865.), dok će u svojemu stvaralaštvu obuhvatiti sve bitne teme kojima će se baviti hrvatska književnost do kraja 19. stoljeća (Šicel, 1997: 74 – 79). Sve do pojave Augusta Šenoe književnosti je, kako se često napominje u povijestima književnosti, nedostajalo naime književnih tekstova temeljenih na životnim iskustvima, a njegovim se književnim radom bitno proširilo tematsko polje koje će ostati i osnovom kasnijih romana ističući u središte probleme koju je nosila propast plemstva, jačanje građanstva, ekonomska nerazvijenost i osobito zapuštenost hrvatskog sela, nemoral i društveni kriminal (Nemec, 1995: 94 – 97).

Neposredno utječući na većinu hrvatskih realista Šenoa je postao uzorom u daljnjim kretanjima hrvatske književnosti sve do kraja stoljeća. Njegovom smrću 1881. završava razdoblje u kojem su se počele javljati potrebe stvaranja realističke književnosti (Šicel, 1997: 82 – 83).

## 2.3. Razdoblje realizma (1860. – 1892.)

Razdoblje očuvanja već ostvarene nacionalne svijesti te želja za modernom nacijom obilježava i realističko razdoblje koje traje sve do početka posljednjeg desetljeća 19. stoljeća (Šicel, 1997: 84 – 113).

Početak osamdesetih godina obilježile su društvene promjene, agrarna kriza te važni politički događaji koji su imali odjeka u literaturi hrvatskih realista. Stoga su osobito zastupljene teme socijalne problematike, a koje su već najavljene u Šenoinim romanima i novelama (Nemec, 1995: 137 – 145).

> Književna kritika zauzima posebno mjesto, izrastajući kao samostalni literarni žanr. Kritički život razdoblja realizma polazi od zajedničkog mišljenja kako književnost treba biti u društvenoj funkciji. Kritičari su pomno promatrali koliko samo djelo pridonosi nacionalnoj misli ali i društvenoj potrebi, shvaćajući da literarna djela idu u prilog rješavanja bitnih nacionalno-egzistencijalnih problema Hrvatske. Najčešća književna vrsta koja je poslužila svrsi rješavanja takvih problema hrvatskim realistima bio je roman, u kojem se od 1890-tih godine zapostavljalo široko fabuliranje prelaskom na manje teme jačih prodora u dubinu (Šicel, 1997: 87 – 110).

Razdoblje hrvatskog realističkog stvaralaštva traje do 1892. godine kada započinju modernistički procesi (Nemec, 1995: 143).

# 3. KVALITETA ŽIVLJENJA U SELU I U GRADU U RAZDOBLJU 19. STOLJEĆA

## 3.1. Seosko područje

Razdoblje između 1874. i 1880. godine označilo je početak ukidanja starih zemljišnih zadruga, te su krupni kapitalistički posjedi zauzimali veliku većinu cjelokupne zemljišne površine. Jedinstvo u kućnoj zadruzi tako se razaralo, a pojavljivale su se i ekonomske nejednakosti. Gradski zanatski proizvodi postali su privlačniji, od proizvoda kućne industrije sa sela. Agrarna kriza još je dodatno otežala poljoprivrednu proizvodnju i život na selu, donoseći veliku količinu jeftinog ruskog i američkog žita na europsko tržište (Pejić, 2917: 415 – 417). Unatoč svemu položaj seljačkog staleža od početka do kraja 19. stoljeća, nije se mnogo promijenio. Selo je ostavljano na milost i nemilost kapitalističkoj tržišnoj privredi. Seljaštvo je kroz stoljeće posjedovalo omasovljeni, no politički nedovoljno iskorišten potencijal (Pejić, 2017: 434).

Siromaštvo te mnogobrojne seoske obitelji česta je slika seoskih zajednica 19. stoljeća. Obitelji su živjele u okviru kućnih zadruga, kojima je rukovodio izabrani starješina. Tradicionalni seoski nepisani obrazac navodio je kako su tipični ženski poslovi vezani uz kuću i brigu o podizanju djece, dok su muški poslovi obuhvaćali radove na polju, brigu o životinjama. Treba spomenuti kako su muškarci tradicionalno obavljali i poslove koji su bili vezani uz odnos s društvenom zajednicom, primjerice, odlazak na sud, općinu, sajmišta, sudjelovanje i praćenje političkog života. Glavni izvor prihoda seoskog stanovništva bila je poljoprivreda. Zemlja se tako obrađivala isključivo ručni radom ili uz upotrebu zaprega. Seljaci su teškim fizičkim radom i zalaganjem, mogli postizati uspjeh i unaprijediti svoje gospodarstvo. Ipak, mali je broj onih koji su uspjeli u svoju korist okrenuti ono što im se nudilo, dobrim gospodarenjem uzdignuti svoje domaćinstvo te sloj obitelji u imućnije seljake. Siromaštvo je uvelike određivalo način prehrane, koja je bila jednolična i nedostatna. Jelo bi se isključivo ono što je izraslo na zemlji. Imućnija seoska gospodarstva slala su svoje sinove na školovane, pa su tako stjecali i nova znanja o obradi polja, uzgoju loze, voćarstva, općenito znanja o poljoprivredi koja su po povratku na selo i primjenjivali, što je znatno unaprijedio poljoprivrednu proizvodnju te povećalo standard sela (Dobrovšak, 2017: 215 – 2019).

Zemlju su uglavnom nasljeđivali izravni muški nasljednici. Gdje god je bilo ikako moguće, zemlja se uvijek ostavljala sinovima, dok se kćerima davala samo tradicionalna oprema. Sklapanje braka te izbor partnera nije bio slobodnog karaktera, već su roditelji ili članovi domaćinstva odlučivali umjesto mladih djevojaka i mladića. Odabirom supružnika nastojao se osigurati što bolji život budućoj obitelji, pri čemu se pazilo na imovinsko stanje te društvenu mrežu. Društveni život na selu gotovo da nije niti postojao. Uobičajene seoske zabave bile su svadbe, nedjeljni plesovi, proštenja. Kod muškaraca su takve zabave bile popraćene pjesmom, ostajanjem vani do kasna, dok su djevojke imale strogu kontrolu kretanja (Dobrovšak, 2017: 217 – 222).

Činjenicu o seoskom siromaštvu dodatno pojašnjavaju stambene prilike tog razdoblja. Skroman seoski dom kojega je često sačinjavala jednoprostorna drvena kućica s ognjištem u sredini. Kuće se nisu mogle pohvaliti svojom prostranošću jer je često u samo jednoj prostoriji znalo spavati i do desetero osoba. Sve to vodilo je lošim životnim uvjetima pa time i slaboj zdravstvenoj zaštiti koja je pogodovala razvoju raznih bolesti. Bolesti su odnosile veliki broj žrtava, što se naročito odnosilo na visoku stopu smrtnosti kod djece (Dobrovšak, 2017: 220 – 221).

Siromašnim obiteljima školovanje djece nije bio prioritet, već se na njih gledalo kao pomoćnu radnu snagu. Seoska djeca uspijevala su steći osnovno obrazovanje, iako je bilo i slučajeva kada ili uopće nisu pohađala školu, ili su pohađali samo kako bi naučili barem pisati i čitati. Seoski župnici a uz njih i učitelji, imali su veliku važnost za talentiranu seosku djecu. Naime, oni bi takve pojedince koji su se iskazivali u svojem znanju izdvajali te ih slali u grad gdje bi sredstvima potpomagali u njihovu završetku gimnazija, znatno rjeđe, fakulteta (Dobrovšak, 2017: 222).

## 3.2. Gradsko područje

Devetnaesto stoljeće koje je obilježeno prodorom novih ideja, te znatnim ekonomskim razvojem u privrednim granama, imalo je veliki utjecaj na razvoj gradova. Lokalne trgovine šire se u sve razgranatiju trgovačku privredu, a čime industrijski kompleksi pokrivaju prikrivati većinu gradskih područja. Gradovi se razvijaju, stare kuće obnavljaju, gradske općine dobivaju svoje vijećnice, a javne kulturne i društvene ustanove bivaju sve brojnije (Milić, 2006, 197 – 199).

Ključan segment za razvoj grada sastoji se njegovoj povoljnoj lokaciji i položaju, što dovodi do demografskog rasta. Područje grada naseljavaju trgovci, obrtnici, i velikaši koji u 19. stoljeću pomažu u gradnji njegove jezgre. Česte su znamenite kuće građana isto kao i palače koje čine središnji gradski trg. Gradski prostor prednjačio je i u zdravstvenoj zaštiti razgranatom liječničkom službom (Dobrovšak, 2017: 223 – 226).

Grad je odisao bogatim kulturnim životom: brojne zabave, plesovi, kazališne predstave, koje su bile popraćene raskošnim gospodskim kočijama. U grad su znali dolaziti i profesionalni kazališni ansambli, putujuće glumačke družine koje su izvodile vesele doskočice, suvremene opere i operete. Balske večeri bile su organizirane u plemićkim palačama ili pak u dvoranama prilagođenih za tu namjenu. Ponukani time plemići i vlastele, nerijetko su kopirali raskošni i raskalašen život na europskim dvorima. Gradsko stanovništvo bilo je oblikovano modom većih kulturnih i političkih središta, te se opći stil odijevanja relativno brzo mijenjao. Čitavo 19. stoljeće bilo je pod snažnim utjecajem francuske mode za žene, dok je muška odjeća slijedila trendove iz Londona. Gradski trgovci i obrtnici imali su svoju zabavu na sajmovima, gdje su dolazili razni zabavljači, gatari, glumci komedijaši. Upravo su sva ta razna gradska događanja u grad privlačila brojne posjetitelje. Otvaraju se svratišta, gostionice, krčme i kavane, mjesta gdje su se građani susretali i družili. Gradove se neprestano dotjerivalo do te mjere, da su se znala osnivati i društva koja bi brinula o poljepšavanju grada. Sve te pogodnosti građanima su omogućavale drukčiju kvalitetu življenja, nego onog na selo. Naravno treba uzeti u obzir kako navedene pogodnosti nisu bile namijenjene širokom pučanstvu, već manjoj skupini građana. Plemstvo i srednji građanski sloj nastojali su svakodnevnim koracima ići prema boljoj kvaliteti života, a činjenicu da su uspijevali pokazuju nam palače, kuće koje su se gradile, stil odijevanja, društveni i kulturni život koji se oko njih odvijao (Dobrovšak, 2017: 226 – 234).

Uvjet za sklapanje braka bio je da budući supružnici trebaju udovoljavati socijalnim i političkim kriterijima, također da pripadaju građanskoj eliti ili plemstvu. Iako ženidba iz ljubavi među građanstvom nije bila isključiva, još uvijek su roditelji bili ti koji su birali s kime će se brak sklopiti. Muškarac je ostao glava obitelji, a položaj žena u nekoj mjeri se promijenio. Izborile su određenu autonomiju, postepeno udaljavajući se od brige za djecu i kućanskih poslova. Žene su imale zadatak da podupiru posao i ugled svojih supružnika. Od malih nogu učilo ih se bontonom kao primjerice: način vladanja za stolom, izbor odjeće, odnos prema starijima i prema socijalno višim slojevima (Dobrovšak, 2017: 234 – 235).

Način stanovanja bio je uređen prema temeljnim načelima građanske kulture. Prostorije su bile podijeljene ovisno o funkciji, dobi, spolu i statusu korisnika. Posebno se pazilo da prostorije budu strogo odvojene od sobica u kojima je boravila posluga. Najviše se pažnje odavalo blagovaonici i salonu u kojima su primalo goste i blagovalo (Dobrovšak, 2017: 236).

Kvaliteta života u gradu ovisila je o društvenom sloju kojem pojedinac pripada, stoga je socijalna slika raznolikija od one na selu. Oni siromašniji  živjeli su na rubu egzistencije, te zabava i kulturni događaji koje je grad nudio bili su im financijski izvan dosega. Kao što su postojale razlike u kvaliteti života na selu između imućnijih i siromašnijih seljaka, slično je bilo i u gradu između siromašnih građana, radnika, obrtnika, poduzetnika i plemstva (Dobrovšak, 2017: 232 – 240)

## 3.3. Proturječnost odnosa selo-grad

Odnos selo-grad od svoga postojanja daje mnogo prostora za analizu i proučavanje. Grad kao takav bio je koncentracija misli, znanosti i eksperimenata, a stanovnici sela imali su osjećaj prepuštenosti sebi, zbog čega dolazi do otpora prema inovacijama koje je grad nudio. Neprijateljsko gledanje na grad uzrok je neprestanog pokazivanja gradske superiornosti i imućnosti. Gradsko okruženje bilo je uvjereno u svoju modernost i veće značenje, nasuprot njegova poimanja sirovosti u seoskog okruženja (Šuvar, 1972: 3 – 8).

Selo i njegovi stanovnici bili su stoga diskriminirani u ekonomskom pogledu, položaj slab i nestabilan, te smještenost na samom dnu ljestvice socijalnog prestiža. S obzirom na to da se seljak teško adaptira u gradski sistem i teško prilagođava drukčijem ritmu vremena u gradu, gdje vrijeme kao da progoni čovjeka, i nikad ga nema dovoljno. Vrijeme na selu s druge strane nije granično precizirano, te je nametnuto tek od prirode (Puljiz, 1972: 47 – 49).

Najočitiji konflikt između odnosa selo-grad očituje se kod razlika u socijalnoj okolini, te sistemu komuniciranja. Naime, u gradu je kontakt među ljudima bezličan, ograničen, nepotpun, površan, dok u selu svatko svakog poznaje te se komunicira imenom i prezimenom (a ne s ulogama i titulama kao što je slučaj u gradu). Također selo odiše manjom osobnom slobodom, zato što svako odstupanje od pravila sredine izaziva njezinu reakciju. Time je i sigurnost veća, što se ne može reći i za gradsko područje gdje se živi slobodnije (Puljiz, 1972: 49 – 50).

Stoga se analizirajući sve opisane prednosti i nedostatke, može i shvatiti težnja seljaka da iz ruralne sredine prijeđe u urbanu. Navedena tema ne označava samo napuštanje poljoprivrede kao vid djelatnosti i izvor prihoda seljaka, već označava bijeg od prvotnog životnog stila i uvjerenja. Na tako veliki korak ne odlučuje se odmah jer nije lako prijeći u sasvim drukčiju sredinu koja nosi svoju kulturu i način života (Đurić, 1966: 17 – 20).

## 4. ODNOS SELO-GRAD SA STAJALIŠTA HRVATSKIH REALISTA

Realizam je u drugoj polovici 19. stoljeća donio novitet koji se odnosi na to da čitav svijet umjetniku predstavlja književnu građu te da nema estetski više ili manje vrijednih pojava. Taj novitet ujedno je promijenio obzor i stajalište književnika prema različitim društvenim slojevima. Dok u djelima hrvatskih romantičara prevladavaju pripadnici viših slojeva, oni niži poput obrtnika, seljaka, rijetko dolaze do izražaja, a i ako da često samo radi poruge. Kroz stvaralaštvo razdoblje realizma gotovo se svuda veže uz izrazitije građansko obilježje. Budući da su književni stvaraoci uglavnom ljudi iz grada ili dolaze iz imućnijih roditelja (Gjalski, Kranjčević, Leskovar, Harambašić i dr.), u prvom su planu imali pitanja vezana za gradski život. Pored njih bilo je nešto i pisaca rodom sa sela (Kovačić, Kumičić i dr.), ali su i oni svoje školovanje i život vezali za grad a time i poprimili njegove običaje i shvaćanja. No usprkos tome pojedini su realisti spremno u svoj program uzeli prikazivanje običnog života. Pri pogledu na selo pristupali su sa stajališta građanstva, unoseći vlastite poglede, simpatije i antipatije. Strani stvaraoci europskog realizma (Balzac, Zola, Verga) gledali su na seljaka kao intelektualno slabo razvijeno stvorenje iz prirode (čak niti ne s previše ljudskih osobina), opisujući ga kao dvonožnu životinju koja živi isključivo fizičkim životom (Barac, 1986: 137 – 142).

Kroz stoljeća hrvatski je seljak patio, doživljavao nepravdu i promjene što su i osjetili hrvatski književni stvaraoci. Odlučili su seljaka predstaviti u svojim djelima i to kao predstavnika novog društvenog sloja, stavši na njegovu stranu. Selo prolazi kroz teške kušnje, a propast zadruga dovodi do osiromašenja, gdje se pojedinci odlučuju na odlazak. Samim time u hrvatske krajeve pristižu novi običaji i potrebe, koje su dotadašnjem seljaku bile tuđe i nepoznate. Počeli su se stvarati problemi unutar sela, koji su se odnosili i na poljuljano moralno shvaćanje te su bili i odraz problema u seljakovoj duši. Tako je selo počelo pružati hrvatskom književniku mnogo zanimljivog materijala za stvaralaštvo. Pripoviješću Ksavera Šandor Gjalskog *Illustrissimusa Batthorycha* (1884.) započet je niz književnih djela u kojima su iznošeni intimni svjetovi starih djedova, tuge propadanja te sentimentalne čežnje za prošlosti. Uz to dogodio se i idejni zaokret, gdje se seljak više ne prikazuje samo kao buntovnik u smislu podizanja ustanka, kada mu više ne preostaje ništa drugo za obranu svoje pravde i slobode (Barac, 1986: 140 – 141).

S obzirom na sve seljak se ipak ne pojavljuje pretjerano u djelima hrvatskih realista, često je to samo usputno pojavljivanje. Razdoblje realizma nema niti jedno ozbiljnije djelo u kojem se dotiče samo problema hrvatskog sela i seljaka. Dobar primjer za to je djelo *U registraturi* Ante Kovačića, gdje Kovačić ne usmjerava samo na selo i probleme s kojima se onda nosilo, već se čitav roman bazira na seosko dijete koje želi postati gospodinom. Česte su osamdesetih i devedesetih godina stvaralaštva kratke novele i crtice iz seoskog života, gdje se selo prikazuje portretima zanimljivih ljudi (najčešće su to bile nakaze, budale) ili se pak koristi isječak iz seljakova života. Hrvatski realisti osjetili su promjene koje su uzdrmale hrvatsko selo, ali se nisu odveć osvrtali na to, već su svoj pogled usmjerili više prema zaokruženim temama, nemajući potrebu da zahvate seoski život u cjelini. Iako se kao znatniji pisci koji su se bavili pojavama unutar seoskog života ističu: Eugen Kumičić, Josip Kozarac, Vjenceslav Novak, i Ante Kovačić, niti jedan od njih nije obuhvatio čitav seoski život kao osnovni problem unutar svojih djela. Upravo to pokazuje kakvo je stajalište imao hrvatski realizam prema selu, iznoseći samo aktualna pitanja: odnos sela prema gradu, odnos seoske inteligencije prema seljaku, ekonomski i moralni problemi sela. Umjetničko prikazivanje sela bilo je površinsko, vezano uz individualne stvari koje su pisci, s obzirom na vrijeme u kojem su živjeli i zajednici kojoj su pripadali smatrali važnim (Barac, 1986: 142 – 145).

Problematizirajući odnos selo-grad hrvatski su realisti prikazivali simpatije uglavnom prema onom sloju iz kojega su i sami potekli. Vodeći se time možemo kao primjer uzeti Ksavera Šandor Gjalskog koji kao pripadnik plemićke obitelji, seljaka prikazuje kao sporednog lika koji jedino do izražaja dolazi kao pokornik ili prostak koji ne razumije plemenitost. Seljak prema njemu svojom grubosti uništava najfinije u čovjeku, a to je njegova otmjenost. S druge strane tu su Ante Kovačić i Eugen Kumičić koji su i sami prošli put prijelaza iz sela u grad, stoga im je problem odnosa selo-grad bio glavni poticaj prilikom književna stvaralaštva. Obojica ocrtavaju grad kao leglo poroka, dok pripadnike građana koji dolaze u selo smatraju širiteljima zlobe. Eugen Kumičić koji je najviše svojim djelima obuhvatio tematsko područje Istre i Hrvatskog primorja, jedino je svoje rodno mjesto prikazao kao raj gdje su seljaci pošteni, radišni te vlada ljubav i požrtvovnost bez poroka. Kumičić nije samo u građanskim slojevima pronalazio grijeh i zlobu, već i u manjim gradićima Istre. Smatrao je da upravo spomenuta zloba, iz grada dolazi u selo. Slično mišljenje imao je i Jure Turić koji kao jedan od manje poznatijih pisaca u svojim prikazima ličkog sela koristio se istim opisima za građanstvo. Seljaku prilazi sa stajališta žrtve,

koji podnosi zlo od strane građanstva. Za razliku od njih dvojice Ante Kovačić nije smatrao da se seljak u velikoj mjeri razlikuje od građana. Naime, u liku seljaka Kovačić je vidio ista zla koja se kriju u svakom čovjeku, dakle zlobu, zavist i želju za lakim užicima. Ne prikazuje samo intrige i svađu među građanstvom, već isto nailazi i u odnosima seljaka. Ante Kovačić u isto vrijeme ljubi lik svog seljaka u djelu, ostaje uz njega svojim srcem, ali mu se istovremeno ruga. Opisi seljaka najčešće mu završavaju slikama bijede i nesreće koja je uzrokovana doticajem s građanstvom. Njegov roman *Fiškal* (1881.) uzdiže intelektualca seljačkog podrijetla, ne bi li na kraju prikazao njegovo propadanje uzrokovano neuzvraćenom ljubavi žene iz višeg sloja. Hrvatski realist čija je tematska podloga u stvaralaštvu bila Slavnija Josip Kozarac, prvi je oštro krenuo u analizu sela. Iznosio je sve što je vidio bez uljepšavanja, govoreći i o moralnom propadanju kraja te nakaznim etičkim shvaćanjima seljana. Nema sentimentalnosti niti optimizma kod Kozarca prilikom opisa lakoumne trke za svim onim što dolazi iz grada (Barac, 1986: 145 – 149). Taj odnos selo-grad Antun Barac stoga problematizira posebno ukazujući na sljedeće:

> Selo je izazivalo u građanstvu samo osjećaje neimaštine i neznanja, a zaboravljalo se, da je seljak i njegova okolina jedna organska cjelina, da seljak misli, osjeća i živi drugačijim životom… istina, i seljak je čovjek kao građanin, ali je razlika u tom, što je seljak, koji živi na svojoj zemlji i pod vedrim nebom, bliži Bogu i prirodi, i pod vječitim dojmom mističnoga svemira, u neprekidnoj religioznosti i osjećaju ovisnosti pojedinca o Bogu, prirodi i svojoj okolini. To osjećanje stvara u njegovoj duši sklad i spokojstvo, i zato seljak neće utrke i borbe za život, kako nalazimo u grad, već pun smirenosti i ljubavi teži mirnom, prirodnom i obiteljskom životu (Barac, 1986: 148).

Grad kao mjesto zbivanja i izvor sila, snažno je utjecao na hrvatske književnike. Otvarale su se brojne teme i stavovi vezani za kulturno, političko, društveno i umjetničko viđenje grada. No, ipak je u suštini grad prikazivan kao neprijateljski prostor, koji nudi neslućene mogućnosti. Gradovi u doba hrvatskog realizma nisu bili niti upola osnaženi stanovništvom kao danas, ali autorima tada nije bila zapreka niti u malome gradu otvoriti čitav niz intrigantnih tema. Gradski lihvari, lažni prijatelji, klevetnici samo su neki od likova koji otvaraju gradske teme, prikazujući pravu zagušljivost i zapuštenost gradske sredine. Ubrzo je

izgrađena slika grada, na temelju predrasuda i predodžaba kao mjesto propadanja nevinosti i čestitosti, mjesto pohlepe, nasilja i nesigurnosti (Nemec, 2010: 12 – 48).

Nudeći ne samo intelektualne izazove već i novitete koje treba iskusiti građanstvo ubrzo poseže za noćnim životom, alkoholom, kavanama, kartama, ženama. Sve to djeluje na čovjekova osjetila reagirajući često razdražljivošću, depresijom, strahom, pijanstvom, ludilom (Nemec, 2010: 99 - 103).

Jedan od ponajboljih romana koji opisuje građanstvo i grad, roman je pod nazivom *Gospođa Sabina* (1883.), već spomenutog realista Eugena Kumičića. Upravo nam taj roman vrlo živo prikazuje način života uvriježen među višim slojevima građanstva. Rani kapitalizam doveo je do strukturalnih promjena grada, pogodovao njegovim ubrzanim rastom i socijalnim raslojavanjem. Gradsko društvo obuhvaća građanstvo željno vanjskog sjaja, lihvare, svodnike, siromašne studente koji sanjaju o brzoj i velikoj karijeri. Kumičić uočava kako je glavna pokretačka snaga društva, upravo novac oko kojega se sve vrti. Novac koji ima razorno djelovanje, ali također donosi moć, status te društveni ugled. Likovi nemaju namjeru željeni novac steći na pošteni način, već gledaju kako bi intrigama, udajom, korupcijom čak i krađom došli do cilja. Hrvatski stvaraoci takvim tematskim djelima, imali su za cilj prikazati kako pohlepa za novcem onemogućuje iskrenu ljubav, uništava obiteljske veze i prijateljstva, a ljudi opsjednuti njegovim stjecanjem postaju podli, zavidni, dvolični i bešćutni (Nemec, 2010: 56 – 60).

Radovi iz razdoblja realizma pogodovali su time da razmatranje odnosa selo-grad, postane nova, ali i velika tema hrvatske književnosti. Upravo nam to i pokazuju i djelo koja su predmet analize ovoga rada, a koja ćemo dalje pobliže razmotriti polazeći najprije od monografskog prikaza autora (Stipetić i Maticka, 1974: 8 – 13).

# 5. ANTE KOVAČIĆ

Ante Kovačić rođen je 1854. godine u skromnoj zagorskoj obitelji, odakle je poslan na daljnje školovanje u Zagreb. Već kao đak počeo se isticati u kvaliteti pisanja, time je već sa sedamnaest godina imao tiskanu i prvu pjesmu o caru Bajazetu. Unatoč završenom pravnom fakultetu u Zagrebu, Kovačić je svoj život proživio na rubu siromaštva, ne bi kasnije završio u stenjevačkoj ludnici (Prosperov Novak, 2004: 108).

Njegovo stvaralaštvo obuhvaćaju poezije, feljtoni, pripovijetke i romani, koje je pretvarao u jedinstvene građe. U djelima *Baruničina ljubav* (1877.) i *Fiškal* (1882.) radnju je bazirao na strancima i političkoj tradiciji Hrvatske, dok je u romanu *U registraturi* (1888.) zadirao u kompleksne socijalne odnose društva. Kovačića se smatra jednim od malobrojnih pisaca, koji je temeljito opisao kompleksnu problematiku svoga vremena. Zapravo može se reći kako nema niti jednog proznog djela u kojem nije dotakao neko bitno društveno pitanje. S obzirom na to da je i sam prošao kao dječak prelazak iz sela u grad, sva njegova djela proizlazila su iz njega samoga. Susret s ondašnjim gradom Kovačić je doživio traumatično, slomom osobnih želja i iluzija. Upravo to je jedan od razloga zašto je uspio prodrijeti (i to ne samo površinski), u tada još toliko neopisane teme hrvatskog realizma. Nije tu pitanje samo problema odnosa sela i grada, već je riječ i o problemu samoga čovjeka, njegovih unutarnjih traumi i preokupacija. Pišući svoja prozna dijela, u sebi nosi zamršene osjećaje koji se isprepliću sa životnom stvarnosti. Uzimajući najčešće tip poluintelektualca, izvodi ga iz seoske sredine te promatra njegov životni put na relaciji selo-grad. Ne zadržavajući se samo na uočavanju vanjskih promjena, Kovačić unosi odnose iz kojih se dokazuje kako seoski čovjek, u gradskom okruženju ne dospijeva dalje od poluinteligenta. Prozna djela mu ne sadržavaju niti jedan pozitivan lik, a cjelokupno stvaralaštvo prožeto je osjećajem tragičnosti, očaja i bezizlaznosti što je pojedinac osjeća u dodiru sa svijetom (Šicel, 1997: 96 – 100).

## *5.1.* Roman *U registraturi*

Roman Ante Kovačića *U registraturi* izlazio je od 1888. godine u *Vijencu*, ne bi li se kao knjiga pojavio 1911. godine. Sam početak izlaženja nastavaka, popraćen je kritikama i brojnim zahvatima koje je uradilo uredništvo. *Katolički list* tiskao je (1888.) oštar napadaj nepotpisanog kritičara, čijim se tekstom govori kako spomenuti roman truje hrvatska srca. Osim toga, otvoreno se u istoimenom listu pozivalo na bojkot i zabranu Kovačićeva romana. Roman s druge strane pokazuje svoju složenost s komponentama grotesknog i bizarnog, opirući se krutim klasifikacijama toga vremena. Pojavljivanje takvog romana u 19. stoljeću, okarakterizirano je kao atipična pojava za vrijeme i okruženje u kojem je roman nastao (Nemec, 1995: 177 – 181).

Roman *U registraturi* (pseudo)autobiografsko je djelo, svojevrsni dnevnik registratora Ivice Kičmanovića. Nesretnik je to koji na kraju poludi usred osjećaja potpune životne promašenosti. Kovačić kao vrstan opažač mana hrvatskog društva, odlučio je za temeljnu temu uzeti darovitog zagorskog dječaka te pratiti njegov životni put koji iz sela vodi u grad. „Crni“ roman u kojem svi likovi uglavnom tragično izginu, nosi „crnu“ sliku hrvatskog društva. Po prvi put kao nikad do onda ismijane su u velikoj mjeri visoke društvene, ali i crkvene mecene. Ponukani time Kovačićevi su rani kritičari primijetili kako njegovi likovi ne poznaju Boga, što uostalom nije niti čudno s obzirom na to da je svijet unutar romana obuzet tamom i mrklinom. Upravo je ta tama i mrklina bila nešto što u tolikoj mjeri nije viđeno u hrvatskoj literarnoj svijesti. Kao svojevrsni prorok, Kovačić je najavio praznu budućnost, književni svijet bez prisustva Boga te ljude koji će se kretati bez pozitivnih misli (Prosperov Novak, 20014: 111 – 113).

## *5.2.* Prikaz odnosa selo-grad u romanu *U registraturi*

Ivica Kičmanović okarakteriziran je kao bistro seljačko dijete, koji je svoje djetinjstvo proveo u malom selu Hrvatskog zagorja. Skromna mu obitelj s ocem muzikašem poznatim kao Zgubidanom, nije mogla mnogo pružiti što se njegova školovanja tiče. Seoski učitelj i župnik isticali su potrebu da dječak nakon osnovne škole ode u grad u daljnje nauke, stoga se Ivičina obitelj obratila rođaku Juriću (kumordinaru Žoržu) za pomoć (Pavletić, 1971: 9). Dolasci kumordinara Žorža iz grada u selo vrlo su slikovito prikazani:

> Kumordinar Žorž došao bi u naš prnjavor sa silnim prstenjem na desnoj ruci, koja bijaše uvijek gola da svatko vidi i sudi po njoj bogatstvo i čast… Žene i djevojke zaboravljaju i na molitvu upirući pobožne oči u njega… Lijevu ruku, obučenu vazda u rukavicu od jelenovine… Jedanput je dapače došo u naše selo u mantiji, opletenoj zlatnim vrpcama i srebrnim resicama… Jedni rekoše da takvo što biskup nosi (Kovačić, 1991: 49 - 51).

Seljani školu nisu vidjeli kao nositeljicu dobra, već onu koja uzima njihovu djecu i njima gospodari. Očevi su se često protivili zahtjevima školskog učitelja, smatrajući da je važnije djecu naučiti baratati motikom i plugom, a ne perom i tintom (Kovačić, 1991: 38 – 39). Na glasine o odlasku Ivice u grad na školovanje, dodatan nemir stvara susjed Kanonik koji je u tome vidio zlo:

> Moj Jožica, kakva li je pak to struna pukla u tvojoj torbi? Zar nijesi ti gospodar svomu deranu? Gospoda neka svoju čorbu vare, a mi ćemo svoju kašu! Jok, dragane, ne bih se ja dao u te gospodske petljanije… Oni će ti dijete pokvariti, udvospoliti. Neće biti ni muško ni žensko: ni gospodin ni seljak… (Kovačić, 1991: 62)

Unatoč svim glasinama i vapajima Ivičine majke da sina ne šalje u grad, ipak dolazi do potresne scene rastanka Ivice Kičmanovića od svoje obitelji. Opisi neutješne majke koja je briznula u gorak plač i jecaj, te Ivičina bolnog i neopisivog stezanja oko srca, vrlo su pomno dani (Kovačić, 1991: 54).

Putujući u grad u konjskoj zapreci kojom se prvi puta vozio, Ivicu su prožimali osjećaji čeznuća, straha, potištenosti, ali i veselja. U mislima mu se počinje rađati slika čarobnog

vilinskog grada sa svim svojim ljepotama, baš kao što je opisan u seoskim pričama i bajkama. Došavši u grad, snenim očima pogledava silne kuće i dvorove, velike prozore te široke ulice koje mislima uspoređuje sa skromnim seoskim prostorom. Ivičin način ophođenja i pozdravljanja s *Hvaljen Isus*, među gradskom gospodom izaziva smijeh ali i prezirne komentare (Kovačić, 1991: 89 – 91):

> Gle, gle! Mužeka dovukoše prvi put u grad! He, misli klepan da po našim trgovima volovi pasu a po gradskim ulicama krave tule i guske gaču… (Kovačić, 1991: 91)

Ivica se osjećao kao tuđi čovjek u tuđem svijetu. Razgovorima sluga i sluškinja u Meceninu domu gdje je boravio, otvarali su mu se vidici o novom svijetu i pokvarenom društvu u kojem je zapao. A niti je polazeći školu, dobio bolji utisak o gradu, često ističući kako ne zna jeli dobar učenik ili nije. Učitelji bijahu hladni i sirovi prema seoskom dječačiću, dok su ostale gradske učenike tetošili i gladili (Kovačić, 1991: 102 – 111).

Iako se kroz cijeli roman proteže kao glavni akter, Ivica Kičmanović nije lik koji pokreće radnju, već o njegovim postupcima odlučuju drugi. Unatoč svojim sposobnostima, ne uspijeva se društveno uzdignuti. Zapravo se o njegovim željama i ambicijama jako malo doznaje, a niti jednom se u dijelu nije jasno izjasnio što želi, što potkrjepljuje prije danu tvrdnju. Ivičin neuspjeh pa i propast osobnosti, bio je uzrok provođenja tuđe volje nad seoskim djetetom. Kriza Ivičine osobnosti nastupa njegovim boravkom u gradu. Prijezir, osjećaj odvratnosti i mržnje, istovremeno je isprepleten sa strahom da ne postane nalik gradske „gospode“. Treba također spomenuti kako je na Ivičinu sudbinu utjecalo i pojavljivanje fatalne Laure. Kroz čitav boravak u gradu prisutno je pasivno opiranje novoj sredini te nemogućnost da se pomiri s njome (Pavletić, 1971: 17 – 21).

> Ivica Kičmanović vukao se po nižim službicama od oblasti do oblasti… Samotan, mrk, strog i ozbiljan, nije ni s kim općio. Svatko mu bijaše tuđ, kano i on drugima. Nije imao ni prijatelja ni neprijatelja, a niti je on kome bio jedno ili drugo… Najednom stade se povlačiti po krčmama sam samcat, zavlada njime strast pića tako da ga doskora obuze alkoholička bolest i ludilo… (Kovačić, 1991: 420)

# 6. VJENCESLAV NOVAK

Autor brojnih romana i socijalnih pripovijedaka Vjenceslav Novak, rođen je 1859. godine u Senju. Završivši niže školovanje u Hrvatskoj, odlučio je otići u Prag na glazbeni studij. Po povratku 1886. godine, punom energijom uključuje se u književni život rodne mu domovine. Osim književnog stvaralaštva, Novak je iza sebe ostavio i nekoliko temeljnih priručnika o harmoniji i orguljama (Prosperov Novak, 2004: 103). U svojim djelima donosi široku sliku društvenog života, što je i razlog zašto ga se naziva hrvatskim Balzacom. Smatra se značajnim realistom, koji je mnogo pisao o „malom" čovjeku (đacima, studentima, drvodjelcima…). Isti interes pokazuje i u vezanosti uz gradsku problematiku, stoga je pokušao prodirati u sudbine gradskih intelektualaca/poluintelektualaca. Izrazito naglašen socijalni osjećaj kod Novaka, pogodovao je društvenim temama u kojima je prikazivao tragičnost ljudske bijede i neimaštine (Šicel, 1997: 100 – 102). Bez patetike, nostalgičnih tonova i sentimentalizma, opisivao je uobičajene probleme hrvatskog društva 19. stoljeća (Nemec, 1995: 227).

## *6.1.* Roman *Tito Dorčić*

Posljednji roman Vjenceslava Novaka nazivom *Tito Dorčić*, građom je podređen dokazivanju čovjekove biološke determiniranosti. Glavni lik svojevrsna je žrtva, za čije je oslikavanje u dijelu poslužila Lamarckova i Darwinova teorija prirodne selekcije (Nemec, 1996: 233). Stoga je sudbina glavnoga lika oslikana tako da potvrdi dane teorije, *ono što je nekome prirođeno ne da se lako iščupati*. Obitelj Dorčić u svojoj tradiciji ima ribarstvo, koje je obožavao i glavni lik dijela Tito. Ljubav prema moru i ribarenju pokazivao je u svakoj situaciji, isto kao i prema morskoj obali kao njegovu rođenu tlu. No sreća ispunjena morem uništena je očevim željama, da sin postane učen čovjek. Sudbina Tita Dorčića prikazuje raspad osobnog identiteta u gradskome okruženju i novim okolnostima (Nemec, 2010: 66 – 70).

## *6.2.* Prikaz odnosa selo-grad u romanu *Tito Dorčić*

Obitelj Dorčić, u svome mjestu poznata pod nadimkom Ribarici, od starih vremena ima ribarstvo u svojim rukama. Prema tradiciji bilo je određeno da najstariji sin u obitelji preuzme očev posao, u ovom slučaju to je trebao biti Tito Dorčić. No njegov se otac od samoga početka protivio tome, govoreći kako dok je on živ njegov najstariji sin ribar biti neće (Novak, 1906: 2 – 7, eLektire).

Već stavši na noge, Tito je pokazivao spretnost u ribarenju i ljubav prema moru, a iz njegovih očiju prskala je iskrica sreće. Zanimao se za očev posao i brzo je učio sve majstorije iskusnog ribara. Njegovog oca Andriju zanimalo je kako će se Tito iskazati u učenju te ga odlučio upisati u škole. No za malog Dorčića škola je bila izvor muke, a često su ga i sami roditelji morali podmićivati ne bi li ispunjavao školske obaveze (Novak, 1906: 9 – 10, eLektire):

> Pa tako je Tito s pomoću preporuka očevih i s pomoću poškole došao i do četvrtog razreda pučke škole… A more je i život u njemu privlačilo Tito kao čarobnom snagom k sebi. Usprkos očevim i majčinim molbama i neminovnim šibama izostajao je poradi ribarije iz škole (Novak, 1906: 10, eLektire).

Iako su Andriji svi pa i profesori govorili da Tita ne gura dalje u škole, kako je ribarenje častan posao i neka ga zadrži u tome, Andrija nije odustajao. Tako Tito Dorčić postaje žrtvom očeve nerazumne želje, da mu sin mora ići u školu, mora postati makar i činovnik samo ne prosti ribar. Njegov ga otac nasilno odvaja iz voljenog okoliša i gura u drugi njemu nepoznati svijet. Bio je to svijet knjiga, računa, novca, karijere i korupcije, dakle svega onoga što Dorčića nije zanimalo. Tito polazi školu, ali već se u nižim razredima gimnazije uvidjelo kako je njegovo školsko znanje mrtvo memoriranje, te su ga čak profesori među sobom nazivali đakom koji sve nauči a ništa ne zna (Nemec, 2010: 66):

> Nijedan ga predmet nije zanimao… Škola mu je bila muka, ali polazio ju je redovite i s lakoćom učio napamet lekcije, a zadaće vješto prepisivao od suučenika promjenjujući gdjekoja mjesta da bolje zametne trag krađi (Novak, 1906: 19, eLektire).

Nakon završene gimnazije, Tito, opet protiv svoj volje, odlazi na studij prava u Beču. Živeći u velikoj sredini u kojoj se nije mogao adaptirati, Dorčić ne zalazi u studentska društva,

ne ide na izložbe, koncerte, ne čita knjige koje su mu kako kaže dosadne i jednolične. Iako je jednom otišao u kazalište, bilježi to kao gubljenje vremena s obzirom na to da ništa nije razumio. Jedino što ga je zanimalo iz velikog spektra ponude grada, bio je zoološki vrt odnosno akvarij s morskim životinjama. Satima bi ondje promatrao i gledao, a jednom je čak potajno na obali ribnjaka bacio i udicu. Od gradskog akvarija i ribnjaka Tito stvara svoj sretni prostor nalik onog u svojem zavičaju, oazu tišine i intimnog zadovoljstva (Nemec, 2010: 67 – 68).

Potrebu za socijalnim kontaktima nije imao. Poznanstva su mu se kretala od nekoliko djevojaka iz malenih dućana, dok za prići gradskim djevojkama nije imao dovoljno samopouzdanja. Unatoč svemu, Tito Dorčić završava studij, ali ubrzo doživljava potpunu profesionalnu, socijalnu i moralnu kapitulaciju. Kroz daljnje godine njegova rada sve su više na vidjelo dolazile riječi gimnazijskog ravnatelja: *Tito je genijalni ribar s položenim ispitima za pravnika* (Nemec, 2010: 69).

Svakidašnje nezadovoljstvo i nemir u duši privukao je Dorčića bliže alkoholu kojega je počeo koristi sve češće, no tu je bio i morfij kojeg je konzumirao ne bi li mu vratio osjećaj sklada u „porušenom“ organizmu. Vrhunac njegova profesionalnog neuspjeha učinio je kao državni odvjetnik, kada je zbog nesposobnosti i neznanja, osudio nevina čovjeka na smrt. Dolazi do živčanog sloma te njegova slanja na liječenje u bečki sanatorij. Po povratku u rodni Senj, pratile su ga nemirne noći i odraz čovjeka kojeg je osudio na smrt (Nemec, 2010: 69).

Šećući morskom obalom javlja mu se uspomena na djetinjstvu:

> Onda sam bio sretan… ono je bilo moje pravo tlo u koje bijaše pustio duboko svoje korijenje… Pa zašto su me iščupali i prenijeli s rodnoga tla na tuđe? Bez poznavanja i bez razumijevanja života oni su se drznuli da sude gdje će meni biti bolje!... Koji su mi pravom oteli radost života i … kako su smjeli da me unesreće“ (Novak, 1906: 102 – 103, eLektire)

Nakon izricanja misli svojim roditeljima, prilikom jedne od šetnji morskom obalom Tito Dorčić okončava svoj život. Dio tijela ostao mu je suhom, ali mu se ipak ispunila i želja da ostatak života poda moru (Nemec, 2010: 70).

Tito Dorčić kao lik u romanu istoimena naziva, utjelovljenje je autorova viđenja čovjekove determiniranosti naslijeđem koja nužno vodi do rasapa osobnog identiteta, ukoliko se ne živi u skladu sa svojim prirodnim predispozicijama. Svojom nesretnom sudbinom

pridružuje se ostaloj galeriji promašenih, nesretnih likova seoskih ljudi koji su protiv svoj volje bačeni u urbano okruženje u kojem se nisu mogli adaptirati. Kao takvi, uzaludno su sanjali o svojim brijezima, moru, suglasju s prirodom te o povratku u neiskvaren krajolik svog rodnom mjesta (Nemec, 2010:70).

# 7. JOSIP KOZARAC

Josip Kozarac rođen je 1858. godine. Mladost mu je bila obilježena zanimanjem za teatar, kojeg je u Beču prilikom pohađanja studija šumarstva bolje i upoznao. Ljubav prema teatru kulminirala je njegovim prvim dramskim tekstom *Turci u Karlovcu*, kojeg je napisao već s dvadeset godina. Drama mu je ipak ostala samo dio dalje nerazvijene književne mladosti, te spomen na godine učenja u Beču. Kao dijete Slavonije, bio je njezin zagovornik i u djelima koja je stvarao. Ističe se kao oštar opažač socijalne krize, koja je osamdesetih godina 19. stoljeća pogodila seosko područje. Karakterizira ga se kao velemajstora priča o bizarnim likovima, te se spretno bavio analizom braka, seksualnost, strasti i sl, kao primjerice u djelu *Mira Kodolićeva* (Prosperov Novak, 2004: 113 – 116). Uz spomenutu socijalnu seosku krizu, Kozarac se dotaknuo i tematike otuđenih ljudi koji su odvojeni od vlastitog staleža i sredine kojoj pripadaju (Šicel, 1997: 94 – 95). Josip Kozarac pored povećeg broja pjesama i kraćih crtica koje je napisao, u književnom opusu ima i nekoliko drama te dva romana (*Mrtvi kapitali, Među svijetlom i tminom*). Uza sve to najveći književni talent dostigao je ipak svojim pripovijetkama, okarakteriziranim kao malim remek djelima. Njegovo stvaralaštvo koje je u vremenskom rasponu trajalo dvadesetak godina, popraćeno je stvarnim epizodama iz života slavonskog seljaka. Kroz sva svoja djela, Kozarac prikazuje slabu stranu nemogućnosti rješavanja problema koje je zapazio ili je pak na vidjelo dolazila njegova proturječnost. Tako se s jedne strane oduševljavao tradicionalnim načinom života na selu, dok je s druge strane tražio neke nove ekonomske odnose u takvim zastarjelim društvenim oblicima (Kozarac, 1991: 213 – 216).

### *7.1.* Prikaz odnosa selo-grad u pripovijetci *Tri dana kod sina*

Pripovijetka prikazuje stupanj odnosa između sina koji je izučio studij prava i živi u gradu, te starog mu oca koji živi skromnim seoskim životom. Starac svoga sina Ivana nije vidio već dugi niz godina, za što krivi sinov posao zbog kojeg nikad nema vremena. Unatoč tome dočekao je i taj dan kada ga je sin odlučio povesti u grad, ne bi li vidio svoju unučicu. Vožnju željeznicom prema gradu i okolne događaje starac vrlo pažljivo promatra:

> Nije znao bi li gledao u tu bjesomučnu željeznicu u kojoj se sada prvi puta vozi, ili u onaj svijet što žurimice ulazi i izlazi iz tih tijesnih sobica kao da bježi pred progoniteljima, ili bi motrio sina svoga koji je od njega za dvadeset godina mlađi ali je kudikamo većma posijedio od njega, sedamdesetogodišnjega starca (Kozarac, 1991: 150).

Čitav put uzdrmao je starčevu dušu, te se konačno obradovao došavši kod sina misleći da će se ondje smiriti. No ondje mu je još veći nemir stvarala sobica koju su za njega pripremili, s previše sjaja i otmjenosti da nije znao niti hodati po njoj. Želio je otići kod sina i zamoliti ga da mu spremi skromniju sobu i posteljinu, nalik one koju ima kući, ali nije znao izaći kroz troja vrata koje je soba sačinjavala. U tom silnom gradu starcu je svaka sitnica stvarala nemir, pa čak i obilni doručak koji se posluživao u sinovu domu:

> Bože moj! Kako li se slatko jede kava iz one njegove zdjele kod kuće u kojoj možeš tri kriške kruha nadrobiti, pa još sa onom velikom limenom žlicom. Ta gospoda ni ne znaju što je dobro (Kozarac, 1991: 152).

Unučica kojoj se toliko veselio, nije imala vremena za djeda. Brojne obaveze, učitelji pisanja i sviranja okupirali su joj čitavi dan. Starac je to sve zamijetio, kao i činjenicu da sa zlatnom svilenom kosom i tankim ručicama koje je imala, više sliči lutki nego živomu biću. To malo dijete imalo je vrlo ružan stav i govor prema svome djedu, s ni trunkom poštovanja:

> Ala si ti grostata budala… U kakovu si ti školu išao da ne znaš ni čitati (Kozarac, 1991: 153).

Vidjevši kako mu se otac ne snalazi u novom urbanom okruženju, te ne nailazi niti na trunak sreće i zadovoljstva, pokušava mu objasniti kako ubrzani život koji vodi, zahtijeva društvo i položaj kojeg je stekao:

> Znam, tebi je to sve čudno, ti iz tvog sela ne vidiš kojim duhom današnji svijet diše… koliko puta sam se ja zaželio k tebi doći, u onoj tijesnoj sobici spavati i osim ona četiri zida ništa na svijetu na vidjeti. Sada ja toga ne mogu, jer niti mi je jezik, niti želudac, niti su mi živcu za to sposobni… dotle ja grabim gdje što bilo, i tuđu radost i tuđu muku. Kako vidiš ja ne živim danas, nego za nedjelju, sad godinu dana unaprvo… Ti se žene napsuješ, djeteta natučeš a ja svega toga ne smijem jer bi to bilo proti pravilima finoga društva (Kozarac, 1991: 157).

Sve doživljaje koje je stekao u gradu, starac karakterizira kao neugodne, jedino se smiruje sanjajući svoj mali postolarski stolčić nailazeći samo tad trenutno olakšanje duševnog nemira:

> Poslije takova sna nije starac mogao dulje ostati kod sina; ono čuvstvo novosti i znatiželjnost koje ga je k sinu dovelo, ishlapilo brzo kao magla spram pomisli na svakidanji domaći život. Čisto mu se nasmiješila duša kada je odlučio da će danas pošto-poto otići odavde (Kozarac, 1991: 160).

Rastanak sina i oca potaknuo je suze, ali starac nije mogao suspregnuti krivnju što je osjećao tjerajući sina da uči, a sve u nadi da će mu to donijeti bolji i sretniji život:

> A ovamo ja mislio, ti si gospodin, ti si sretan! Da si ostao pod svojim krovom bolje bi ti bilo… Tko zna hoćemo li se još vidjeti… ako ja prvo umrem, znam ti ćeš doći da me vidiš – ali umreš li ti prvo, oprosti, ja teško da ću moći do tebe – tko bi mene doveo kroz tu Sodomu i Gomoru (Kozarac, 1991: 160).

Ta kratka pripovijest *Tri dana kod sina*, što ima svega desetak stranica, na vrlo konkretan način, bez previše zaobilaženja prikazuje odnos selo-grad. Prevelike razlike u načinu života ne dopuštaju ocu i sinu stvaranje lijepih i zajedničkih trenutaka. S jedne strane imamo tjeskobu i nemir koji su u starcu prisutni zbog grada, a s druge strane sinova želja za seoskim mirom i blagostanjem koju je nemoguće povratiti zbog njegova položaja u društvu.

# 8. ZAKLJUČAK

Odnos selo-grad u djelima hrvatskih realista načelno je vrlo slično prikazan. Selo predstavlja harmoniju i sklad, odnosno, prostor u kojem je očuvana tradicija te se odnosi temelje na poštenju i ljubavi. Seljaci načelno ne odstupaju od svojih moralnih vrijednosti, a svako se nepoštivanje ili iskrivljavanje s puta, pokušava riješiti unutar zajednice. Njihovo je stajalište, a naročito onih starih seljana, posve ispunjeno uvjerenjem da naobrazba može biti ili samo loš put ili put koji bez premca donosi lakoću života. Nasuprot tomu, stoje gradska gospoda koja ne smatraju da nemoral koji hara njihovim ulicama, treba prepriječiti. Hrvatski stvaraoci u razdoblju realizma ne nailaze na niti jedan „svijetli" obraz unutar grada. Leglo je to poroka, laži i bludi, koje odvlači ljude na iskrivljeni put.

S toga možda i ne čudi da su najiskrenije toj temi pristupali realisti koji su i sami potekli iz seoske sredine. Tako je, primjerice, i sam Ante Kovačić prešao turbulentan put prelaska iz sela u grad. Treba spomenuti još i značajnog Vjenceslav Novaka te Josipa Kozaraca, obojica su kvalitetnim pristupom i tankoćutnim socijalnim osjećajem napisali jedne od ponajboljih književnih dijela u kojima se mogu naći kompleksne oprečnosti odnosa selo-grad. Prilikom opisivanja mladih ljudi koji su nasilno odvojeni od svog prirodnog prostora, dolazi do prikaza raskola osobnosti, nemogućnosti adaptiranju u novoj sredini niti stvaranju kvalitetnih društvenih odnosa. Sve je često popraćeno nekom vrstom ovisnosti, alkoholom ili pak i morfijem kako je u slučaju Tita Dorčića. Upravo nam taj lik, uz Ivica Kičmanović najbolji predstavnik odnosa selo-grad. Njihovo sretno djetinjstvo narušeno je roditeljskom željom da im omoguće bolji i lakši način života od onoga koji su sami vodili, a koje donosi odlazak u grad na daljnje školovanje. Neuspjeh obojice da pronađu unutarnji mir i spokoj, uvjetovao je njihove tragične završetke. Iako niti seoski prostor nije u tim djelima opisan posve idilično, s obzirom na to da su stvaraoci u realizmu uviđali da i ondje ima sukoba, svađi, i loših postupaka, opet je sve to u blažoj varijanti prikazano za razliku od grada i opisa ondašnjeg života.

Pripovijetka *Tri dana kod sina* jedina od književnih djela što su u ovom radu izabrana, prikazuje čovjeka koji je uspio u svom naumu i vodi uspješan javni i poslovni život. No opet za druge uobičajene stvari nema vremena, te prikazuje težnju za povratak u svoj miran rodni kraj. Stoga možemo zaključiti da pojedinac bio se ostvario u gradskom načinu života ili nije, uvijek teži za harmonijom koju seoski prostor nudi.

# 9. LITERATURA


1. Miroslav Šicel: *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća (2. nadopunjeno i prošireno izdanje)*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
2. Krešimir Nemec: *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1995.
3. Slobodan Prosperov Novak: *Povijest hrvatske književnosti (između Pešte, Beča i Beograda),* svezak II., Marjan Tisak, 2004.
4. Antun Barac: *O književnosti (izbor tekstova i uvodni esej Miroslava Šicela),* Školska knjiga, Zagreb, 1986.
5. Krešimir Nemec: *Čitanje grada: Urbano iskustvo u hrvatskoj književnosti,* Naklada Ljevak, Zagreb, 2010.
6. Josip Kozarac: *Tena – pripovijetke (4. izdanje),* Mladost, Zagreb, 1991.
7. *Majstori realističkog pripovijedanja:* Dubravko Jeličić – Ante Kovačić *„U registraturi“*, Miroslav Šicel – Ksaver Šandor Đalski *„Pod starim krovovima“,* Franjo Grčević – Simo Matavulj *„Bakonja fra Brne“,* Jože Pogačnik – Janko Krsnik *„Skorojevići“,* Školska knjiga, Zagreb, 1971.
8. Ante Kovačić: *U registraturi (priredio dr. Jože Skok),* Školska knjiga, Zagreb, 1991.
9. Dejan Durić: *Grad i povratak potisnutoga. Prostor u romanu U registraturi Ante Kovačića,* 83 – 101.
   URL: https://hrcak.srce.hr/43476 (25.07.2019.)
10. Petra Bjelajac: *Prodor kapitalizma u romanima hrvatskog realizma,* 134 – 153.
    URL: https://hrcak.srce.hr/138586 (25.07.2019.)
11. Luka Pejić: *Odnos radničkoga pokreta i seljaštva na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće u Osijeku i okolici,* 411 – 438.

URL: https://hrcak.srce.hr/193926 (31.07.2019.)

12. Ljiljana Dobrovšak: *Kvaliteta življenja u sjeverozapadnoj hrvatskoj kroz povijest s naglaskom na grad Varaždin,* 213 – 245.

    URL: https://hrcak.srce.hr/191530 (31.07.2019.)

13. Bruno Milić: *Urbani razvoj gradova na tlu Hrvatske – 19. stoljeće,* 196 – 217.

    URL: https://hrcak.srce.hr/10703 (31.07.2019.)

14. Stipe Šuvar: *Neki aspekti konfliktnih odnosa selo-grad u našem društvu,* 3 -16.

    URL: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=176811

    (02.08.2019)

15. Vlado Puljiz: *Agrarni eksodus i suprotnost selo-grad,* 45 – 53.

    URL: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=176817

    (02.08.2019.)

16. Vojislav Đurić: *Beg sa sela i njegove ruralne i urbane implikacije,* 12 – 25.

    URL: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=175208

    (02.08.2019.)

17. Zorica Stipetić, Marijan Maricka: *Odnos selo grad u interpretaciji intelektualaca Hrvatske u međuratnom razdoblju,* 7 – 24.

    URL: https://hrcak.srce.hr/219324 (09.08.2019.)

18. Vjenceslav Novak: *Tito Dorčić*

    URL: http://gimnazija-sb.com/portal/wp-content/uploads/2015/02/novak_titodorcic.pdf (17.08.2019.)

# 10. SAŽETAK

U ovome radu govori se o prikazu odnosa selo-grad u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća. Prvi dio rada podijeljen je u tri podcjeline koje pobliže opisuje stanje i razvoj hrvatskog društva i književnosti. Nakon kratkog uvodnog upućivanja, rad se općenito dotiče kvalitete življenja u selu i u gradu u razdoblju 19. stoljeća. Vrlo je važno sagledati taj općedruštveni i politički kontekst, kako bismo mogli lakše shvatiti ne samo književne stvaraoce koji su se dotakli takve teme, već i sama njihova djela u cjelini. Nakon toga, rad nas vodi kroz razradu same teme pa tako stižemo do naslova koji glasi *Odnos selo-grad sa stajališta hrvatskih realista.* Problematika odnosa selo-grad vrlo je zanimljiva, ali, s druge strane, i zahtjevna problematika kojoj su različiti književni stvaraoci pristupali drugačije, ali i u vezi sa svojim porijeklom (gradskim ili seoskim). No, načelno, grad se u djelima tih pisaca opisuje uvelike negativnije nego li selo, unatoč svim svojim nedostacima. Te probleme u radu prikazujemo analizom izabranih triju književnih djela: *U registraturi* Ante Kovačića*, Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka*,* te *Tri dana kod sina* autora Josipa Kozarca*.* Na temelju izabranih i detaljnije opisanih dijela, nastojimo analizirati zašto je upravo oprečnost selo-grad bila tako zanimljiva hrvatskim realistima.

**KLJUČNE RIJEČI:**

Hrvatska književnost 19. stoljeća, kvaliteta življenja u selu i u gradu, odnos selo-grad, Ante Kovačić *U registraturi,* Vjenceslav Novak *Tito Dorčić,* Josip Kozarac *Tri dana kod sina*

## 11. ABSTRACT

This work is talkig about the relation village-town in croatian literature of 19th century. The first part of this work is divided into three subdivisions that describe in more detail the state and development of croatian society and literature. After a brief introductory reference, the work generally touches on the quality of life in the village and town during the 19th century. It is very important to look at this social and political context, so that we can more easily understand not only the literary creators who have touched on such a topic, but also their works as a whole. After that, the work guides us through the elaboration of the topic itself, and we arrive at a title that reads *Relation village-town from the perspective of croatioan realists.* The problem of village-town relation is very interesting, but on the other hand, is i salso a demanding issue that has been approached differently by different writers, but also in relation to their origin (urban or rural). But in principle, the city is described in the writings of these writers much more negatively that the village, despite all its shortcomings. We present these problems in this work by analyzing selected three works of literature: *In the register* of Ante Kovačić, *Tito Dorčić* Vjenceslav Novak, and *Three days whit son* of the author Josip Kozarac. On the basis of selected and more detailed sections, we try to analyze why is the contrast between the village and the town so interesting to croatian realists.

**KEY WORDS:**

Croatian literature of 19th century, quality of life in the village and in the town, relation village-town, Ante Kovačić *In the register,* Vjenceslav Novak *Tito Dorčić,* Josip Kozarac *Three days with son*